

EN STUDIE AV *KJ*-LYDENS Plass I LÆREBOKEN

NY I NORGE (1977 – 2023)

Tomáš Bratina

Masarykova univerzita (Tsjeckia)

A STUDY OF THE ROLE OF THE *KJ*-SOUND IN THE TEXTBOOK

NY I NORGE (1977 – 2023)

Tomáš Bratina

Masaryk University (Czechia)

<https://doi.org/10.60055/GerSk.2025.5.13-25>

Sammendrag: Målet med denne artikkelen er å undersøke *kj*-lyden fra perspektivet norsk som andre- og fremmedspråk. Enkelte studier peker på at det foregår en sammensmelting av fonemene /ç/ og /ʃ/. I tillegg regnes *kj*-lyden som en av de vanskeligste lydene for innlærere å mestre. Artikkelen retter derfor søkelyset mot hvordan *kj*-lyden og den pågående endringsprosessen rundt denne presenteres i ett læreverk for norsk som andre- og fremmedspråk. Som forskningsmateriale har jeg valgt læreboken *Ny i Norge*, ettersom utgavene dekker et tidsrom fra 1977 til 2023 og dermed gir mulighet til å analysere endringer i fremstillingen av *kj*-lyden over nærmere femti år. Problemstillingen er hvordan de ulike utgavene av *Ny i Norge* presenterer *kj*-lyden, og i hvilken grad denne fremstillingen har endret seg.

Emneord: *kj*-lyd, *sj*-lyd, fonemet /ç/, fonemet /ʃ/, *Ny i Norge*

Abstract: The aim of this article is to examine the Norwegian *kj*-sound from the perspective of Norwegian as a second and foreign language. Several studies indicate an ongoing merger of the phonemes /ç/ and /ʃ/. In addition, the *kj*-sound is considered one of the most difficult sounds for learners to master. This article therefore focuses on how the *kj*-sound, and the ongoing change associated with it, is presented in teaching materials for Norwegian as a second and foreign language. The chosen material is the textbook *Ny i Norge*, whose editions span the period from 1977 to 2023. This time span makes it possible to analyse changes in the presentation of the *kj*-sound over nearly five decades. The research question is how the different editions of *Ny i Norge* present the *kj*-sound, and to what extent this presentation has changed over time.

Keywords: *kj*-sound, *sj*-sound, the phoneme /ç/, the phoneme /ʃ/, *Ny i Norge*

1. Innledning

Fonemet /ç/ har i lengre tid vært gjenstand for diskusjon i norsk språkforskning. Debatten har særlig dreid seg om tendenser til at lyden – ofte omtalt som *kj*-lyden – er i ferd med å smelte sammen med fonemet /ʃ/ (Kulbrandstad 2005, 53). Forskningen har i hovedsak undersøkt de fonetiske aspektene ved denne sammensmeltingen (Simonsen og Moen 2004; van Dommelen 2019) og belyst *kj*-lydens status i norske dialekter (Mæhlum og Røyneland 2023). Mindre oppmerksomhet har derimot vært rettet mot hvordan fonemet /ç/ – og endringene som knyttes til det – behandles i læremidler for innlærere av norsk.

Denne artikkelen retter derfor søkelyset mot *kj*-lyden sett fra andre- og fremmedspråksperspektiv. Forskningsmaterialet er læreverket *Ny i Norge*. Den første utgaven kom i 1977, og den foreløpig siste i 2023. Dette tidsrommet gir et godt grunnlag for å analysere hvordan fremstillingen av *kj*-lyden har endret seg over tid, sett i sammenheng med den pågående diskusjonen.

Artikkelen innledes med en presentasjon av de fonetisk-fonologiske aspektene ved *kj*-lyden og en drøfting av dens status i dagens norsk. Hovedfokuset ligger imidlertid i analysen av hvordan *kj*-lyden fremstilles i de ulike utgavene av læreverket, og hvordan denne fremstillingen har utviklet seg.

2. Kj-lyden

Kj-lyden realiseres fonetisk ulikt avhengig av dialekt: vanligvis som en ustemt palatal frikativ [ç] eller en ustemt alveolopalatal frikativ [ɕ] (Kristoffersen 2000, 23; Bye et al. 2003, 182), men i enkelte områder på Vestlandet også som affrikaten [t͡ʃ] eller [t͡ɕ] (Kinn og Kulbrandstad 2023, 48). I dag blir den i noen dialekter stadig oftere realisert som en postalveolar frikativ [ʃ], noe som visker ut skillet mellom minimale par som *kjære* og *skjære* (Bye et al. 2003, 182).¹

I skrift gjengis lyden, som navnet antyder, med digrafen *kj*. Lyden forekommer imidlertid også i kombinasjonene *ki*, *kei*, *ky* og *tj*, men ikke konsekvent – sammenlign f.eks. *kime* og *kimono*, *keip* og *keiser*, *kyniker* og *kypriot*, *tjære* og *tjene*.² Den inkonsekvente ortografiske gjengivelsen av fonemet /ç/ skyldes at den norske rettskrivningen ofte bevarer

¹ *Sj*-lyden transkriberes av enkelte forskere, blant andre Kristoffersen (2000, 23) og Mæhlum og Røyneland (2023, 128), som retrofleks /ɕ/, ettersom dette regnes som den vanligste realiseringen i standard østnorsk. For oversiktens skyld bruker jeg likevel i denne artikkelen transkripsjonstegnet /ʃ/ for *sj*-lyden – slik den gjengis i læreverket *Ny i Norge* – og /ç/ for *kj*-lyden.

² Når det gjelder ordene *tjære* og *tjene*, bør det bemerkes at noen talere uttaler *tj* som [ç] i begge tilfeller (Kristoffersen et al. 2005, 202).

norrøne former uten å gjenspeile de fonetiske endringene som oppstod etter norrøn tid, inkludert fremveksten av *kj*-lyden (Budal et al. 2021, 81).

Fonemet /ç/ oppstod som et resultat av palatalisering. Norrøne ord som *kenna*, *kinn* og *kyssa* ble uttalt med [k], men over tid utviklet det seg en [j]-lyd mellom [k] og den fremre vokalen: [ken:a] > [kjen:a] (Budal et al. 2021, 81; Indrebø 2001, 216). Denne uttaleendringen dokumenteres også i skriftlige kilder fra 1300-tallet (Otnes og Aamotsbakken 2006, 77). Utviklingen gikk imidlertid videre – [j] smeltet gradvis sammen med [k], først til [c̥], som fortsatt finnes i enkelte dialekter som en variant av /ç/, og deretter til [ç] (Torp og Vikør 1993, 74). En tilsvarende prosess skjedde ved assimilasjon av [j] med [t], jf. sent norrønt [kjen:a] og [tjara], som i moderne norsk er blitt til [çen:ə] og [çæ:rə] – i skrift *kjenne* og *tjære* (Torp og Vikør 1993, 74).

3. Sammensmelting av *kj*-lyden og *sj*-lyden – en pågående språkendring?

Etter norrøn tid kom også fonemet /ʃ/ inn i språket. I dag kan man observere en utvikling der det fonemiske skillet mellom /ç/ og /ʃ/ oppheves, og der /ç/ faller ut av språket og erstattes med /ʃ/ (Bye et al. 2003, 182).³ Dette fenomenet kan analyseres fra ulike synsvinkler: (1) språkstrukturell, (2) fonetisk og (3) sosiolingvistisk.

(1) Fonemet /ç/ forekommer hovedsakelig i framlyd og innlyd, sjeldnere i utlyd (Papazian 1994, 56). I sørøstlandske dialekter og i muntlig bokmål opptrer lyden faktisk bare i innlyd i ett ord, nemlig *bikkje* (Papazian 1994, 56). *Kj*-lyden kan derfor være utsatt, spesielt siden det fonetisk lignende fonemet /ʃ/ forekommer i alle posisjoner (Kinn og Kulbrandstad 2023, 12). Det må imidlertid påpekes at ord med fonemet /ç/ har høy frekvens, for eksempel *kjenne*, *kjøkken*, *kjøpe*, *kylling* osv. Dette kan være en forklaring på hvorfor sammensmeltingen av fonemene /ç/ og /ʃ/ ikke har skjedd tidligere (Simonsen og Moen 2004, 606).

(2) Som nevnt ovenfor, er forskjellen mellom /ç/ og /ʃ/ artikulatorisk krevende, og derfor er det en av de siste distinktive lydkontrastene et barn tilegner seg (Vinje 2005, 52). Dette skjer ofte først i åtte–niårsalderen, mens fonemet /ʃ/ er det første av de to fonemene barna lærer å uttale (Mæhlum et al. 2003, 213). Det er derfor ikke uvanlig at *kj*-lyden erstattes med *sj* i denne gruppen, og fenomenet er dokumentert allerede i kilder fra første halvdel av 1900-tallet. I *Undervisningsplan for Oslo folkeskole* (1940, 54)

³ Man må imidlertid tilføye at Hognestad (2019, 49) vurderer en slik beskrivelse som upresis. Han peker på at det snarere er tale om et system med ett fonem /ʃ/ som på overflaten kan realiseres både som [ʃ] og [ç], og at [ç] derfor ikke nødvendigvis forsvinner helt, men forekommer mer uforutsigbart hos de språkbrukerne det gjelder.

heter det: «I andre skoleåret skal barna være noenlunde sikre i å høre skilnaden mellom *sj* og *kj*, og i å uttale disse lydene.» Fenomenet ble også observert av Bergersen (1957, 31), som analyserte skrivefeil i stiloppgaver fra 14-åringer og fant eksempler som *skjøpe* og *skjøyken* i stedet for *kjøpe* og *kjøkken*. Senere la Bjerke (1966, 94) merke til at «foreldre som vil lære sine barn å snakke rent, har gjerne et svare strev med å utrydde *sj*-en i slike [ord med *kj*].»

(3) Den første generasjonen hvor vi ser tegn til en systematisk utvisking av det fonemiske skillet mellom *kj* og *sj*, ble født på 1960-tallet (Nesse 2013, 201). Fenomenet ble imidlertid først dokumentert på 1980-tallet i språket til barn og unge i Bergen (Mæhlum og Røyneland 2023, 100), og ble senere registrert også i andre storbyer som Oslo, Stavanger, Kristiansand og Trondheim (Simonsen og Moen 2006, 11). Mæhlum et al. (2003, 214) hevder at denne endringen kan ha vært påvirket av den språklige liberaliseringen på 1970-tallet, da kritiske holdninger til såkalt «barnespråk», slik det er beskrevet i (2), forsvant. Med andre ord ble uttalen *kj* som *sj* i flere deler av landet ikke lenger ansett som stigmatiserende, men som et vanlig trekk ved talespråket (Kulbrandstad 2005, 53).⁴ Samtidig kan ønsket om å skille seg ut fra voksne og signalisere tilhørighet til en bestemt gruppe ha spilt en rolle i prosessen (Simonsen og Moen 2006, 13). Noen barn som fortsatt brukte *kj*-lyden, kan ha opplevd gruppepress og dermed gitt opp *kj*-uttalen (Kristoffersen et al. 2005, 217; Mæhlum et al. 2003, 214). Noen forskere hevder derfor at vi er vitne til en pågående språkendring (jf. Budal et al. 2021), som på lengre sikt kan føre til at fonemet /ç/ forsvinner. Som vist i van Dommelens (2019) studie av sammensmeltingen av fonemene /ç/ og /ʃ/, er det imidlertid for tidlig å trekke slike konklusjoner. Studien bekreftet riktignok at sammensmeltingen kan observeres i språket til yngre informanter, men dette er enda et relativt sjeldent fenomen. I tillegg viste analysen at de akustisk-fonetiske kontrastene mellom /ç/ og /ʃ/ er enda tydeligere i den yngre informantgruppen. Dersom dagens tempo i sammenfallet holder seg stabilt, anslår Mæhlum et al. (2003, 200) at *kj*-lyden tidligst vil forsvinne rundt år 2200.

4. *Kj*-lyden i et innlæringsperspektiv

De fleste studier om *kj*-lyden fokuserer på dens nåværende status i norske dialekter. Forskning som analyserer lyden fra perspektivet til norsk som andrespråk eller fremmedspråk, er derimot

⁴ Likevel reagerer mange fortsatt negativt på voksne som ikke skiller mellom /ç/ og /ʃ/ (Mæhlum og Røyneland 2023, 128).

sjelden. Det påpekes ofte at innlærere har vanskeligheter med å uttale [ç] og skille denne fra [ʃ] (jf. Husby 2002, 130; Papazian og Helleland 2005, 54; Holm og Løkken 2006, 54). Lie (2005, 19) knytter dette til den lave forekomsten av *kj*-lyden på verdensbasis. Norsk tilhører nemlig en liten gruppe språk der /ç/ er en del av det fonologiske systemet. Blant de 764 språkene i LAPSyD-databasen (Maddieson et al. 2014) er det bare 18 som har denne lyden som fonem, og kun ti av dem har både /ç/ og /ʃ/ i sitt inventar.⁵ Dette samsvarer med Ladefoged og Maddiesons (1996, 165) anslag om at fonemet /ç/ finnes i færre enn 5 % av verdens språk. Statistisk sett er *sj*-lyden langt vanligere, noe som fører til at innlærere ofte erstatter [ç] med [ʃ] (Vinje 2005, 52; Papazian og Helleland 2005, 54).⁶

På bakgrunn av disse forholdene kan *kj*-lyden betraktes som en utfordring i norskundervisningen for andrespråks- og fremmedspråksinnlærere. Denne artikkelen retter derfor søkelyset mot hvordan *kj*-lyden og de aktuelle endringsprosessene rundt den presenteres i ett læreverk. Som forskningsmateriale har jeg som nevnt innledningsvis valgt læreboken *Ny i Norge*.

4.1 *Kj*-lyden i læreboken *Ny i Norge*

Ny i Norge er en lærebok i norsk som primært retter seg mot voksne andrespråksinnlærere, men den kan også brukes av fremmedspråklige på kurs utenfor Norge. Med andre ord henvender *Ny i Norge* seg til voksne som ønsker å lære norsk, enten som andrespråk eller som fremmedspråk (Manne og Nilsen 2013b, 7).

Læreboken ble først utgitt i 1977 og har siden blitt revidert i 1990, 2003, 2013 og 2023. Det sentrale ved materialet er at det gir en lang tidslinje innenfor ett og samme læreverk, noe som gjør det mulig å spore endringer i fremstillingen av *kj*-lyden over tid.

Problemstillingen er hvordan de ulike utgavene presenterer *kj*-lyden, og om denne fremstillingen har endret seg. For å besvare dette vil jeg analysere to komponenter i læreverket: *tekstboken*, som er hoveddelen av læreverket og blant annet introduserer det norske lydsystemet, og *lærerveiledningen*, som inneholder metodiske anvisninger og forslag til hvordan man kan jobbe med uttale.⁷

⁵ Tallene fra LAPSyD-databasen må tolkes med forbehold, ettersom databasen ikke er et balansert utvalg av verdens språk. De antyder likevel at fonemet /ç/ er sjeldent på verdensbasis.

⁶ I denne sammenhengen er det verdt å nevne studier som viser at [ç] brukes i vesentlig mindre grad, eller ikke i det hele tatt, i flerspråklige miljøer, som for eksempel kebabnorsk og østkantdialekten i Oslo (Opsahl og Røyneland 2009).

⁷ Et unntak er tekstboken fra 1977, som ikke inneholder noen uttaledel. Uttale blir imidlertid behandlet i *lærerveiledningen* (Manne 1978) til denne utgaven.

Før jeg presenterer funnene, redegjør jeg for hvilken metode læreboken er basert på, samt hvordan den generelt tilnærmer seg uttale.

4.2 Uttale i *Ny i Norge*

Ny i Norge er basert på en *modifisert direkte metode*. Manne (1977, 5) peker på at hovedtrekket ved denne metoden er at den ikke forutsetter bruk av et hjelpespråk i undervisningen. Språket læres gradvis gjennom intuitivt forståelige setninger og fraser, gjennom bruk av illustrasjoner og ved hjelp av en systematisk introduksjon av grammatiske og fonetiske elementer etter et strengt mønster (Manne 1978, 10; Manne og Nilsen 2013b, 8).

Fra og med den andre utgaven får kommunikasjon økt betydning ved siden av grammatikk og uttale (Manne 1993, 8). I senere utgaver finner vi derfor også betegnelsen *direkte kommunikativ metode* (Manne og Nilsen 2013b, 8). Dette er en undervisningsmodell der funksjoner, grammatikk og uttale læres parallelt (Manne 1990, 3). Målet er at innlæreren skal kunne uttrykke hensikt og funksjon i en ytring både grammatisk og fonetisk korrekt.

Utgavene skiller seg også fra hverandre når det gjelder hvor mye plass uttale får i de analyserte komponentene. Mens uttaledelen i første utgave kun finnes i *lærerveiledningen* og dekker leksjonene 1 til 10 (av totalt 22), er uttalen i senere utgaver integrert direkte i leksjonene i *tekstboken*. I utgavene fra 1990, 2003 og 2013 er uttale en del av leksjonene 1 til 11 (av totalt 30, 27 og 20). I 2023-utgaven er uttale inkludert i 17 av de 18 leksjonene. Innholdet i uttaledelene består hovedsakelig av enkeltlyder, særlig vokaler, samt prosodi. *Kj*-lyden, som står i sentrum for denne artikkelen, nevnes i samtlige utgaver.

4.3 Første utgave (1977) av *Ny i Norge*

Første utgave av *tekstboken* (Manne 1977) er den eneste blant de analyserte utgavene som ikke inneholder en egen uttaledel. Anbefalinger og råd om hvilke lyder man bør fokusere på i de enkelte leksjonene finnes imidlertid i *lærerveiledningen* (Manne 1978). I tillegg til generelle metodiske anbefalinger inneholder den også leksjonsutkast for de første ti av totalt 22 leksjoner. Informasjon om *kj*-lyden finnes nettopp i denne delen, og *kj* er blant de lydene som diskuteres hyppigst – den omtales i leksjonene 4, 7 og 10.⁸

⁸ Til sammenligning kan det nevnes at fonemene /f/, /u/ og /o/ (i læreverket omtalt som *sj*-, *u*- og *å*-lyden) får like mye omtale som *kj*-lyden – altså tre ganger. Vokalene *ø* og *y*, som Manne (1978, 12) omtaler som vanskelige lyder og som krever ekstra oppmerksomhet, får derimot mindre plass – de omtales kun i to leksjoner.

Kj-lyden introduseres for første gang i *tekstboken* i leksjon 3 gjennom ordet *tjue* (se Manne 1977, 20). Likevel omtaler *lærerveiledningen* lyden først i den påfølgende leksjon 4. En mulig forklaring på dette er at i leksjon 4 introduseres flere nye ord med fonemet /ç/, slik som *kiosk*, *kjøpe* og *kilo*.

Lærerveiledningen (Manne 1978, 41) anbefaler generelt at læreren først bør gjøre studentene oppmerksomme på ulike ortografiske uttrykk for *kj*-lyden (f.eks. *kjøpe*, *tjue*, *kilo*), og at studentene først bør trene uttalen på enkeltord fra *tekstboken* før de går videre til dialoger. Ved øving anbefales det å starte med *j*-lyden.⁹ Et viktig aspekt er også forskjellen mellom *kj*-lyden og *sj*-lyden. Læreren bør derfor igangsette øvelser for å trene på denne distinksjonen. *Lærerveiledningen* anbefaler spesielt å øve på denne forskjellen i to leksjoner: leksjon 4 og 10. Selv om kontrasten mellom *kj* og *sj* også tas opp i senere utgaver, er omfanget av treningen som gis i første utgave unikt sammenlignet med senere versjoner.

4.4 Andre utgave (1990) av *Ny i Norge*

Tekstbok-utgaven fra 1990 er den første der uttale innlemmes direkte i leksjonene. Uttaledelen er integrert i de første elleve av totalt 30 leksjoner.

Kj-lyden behandles i leksjon 8 sammen med *sj*-lyden (se Manne 1990, 67). Her beskrives de ulike ortografiske variantene disse lydene kan ha. For *kj*-lyden nevnes tre mulige skrivemåter: *k* (i kombinasjoner som *ki*, *ky*), *kj* og *tj*. *Kj*-lyden omtales neste gang først på side 198, i ordlisten som gir en kort oversikt over uttaletranskripsjon. Ved tegnet ç står det at lyden uttales som *tj* i ordet *tjue*. Det kan tenkes at ordet *tjue* ble valgt som referanseord fordi det nettopp er dette ordet som introduserer *kj*-lyden for første gang i denne utgaven (se Manne 1990, 31).

Kj-lyden nevnes også i *lærerveiledningen* (Manne 1993, 68). Her anbefales det å fokusere spesielt på å skille mellom lydene *sj* og *kj*, og – akkurat som i forrige utgave – å bygge på *j*-lyden når man øver på uttalen av *kj*. I tillegg inneholder *lærerveiledningen* to ekstra uttaleøvelser: øvelse 8:1 (se Manne 1993, 252), som fokuserer på å lytte etter forskjellen mellom *kj*-lyden og *sj*-lyden, samt å registrere trykk og vokallengde, og øvelse 8:2 (se Manne 1993, 253), som går ut på å skrive ned ord som inneholder *kj*- og *sj*-lyden.

⁹ Ifølge Elieson og Høgberg (2000, 38) artikuleres *kj*-lyden på samme måte som *j*-lyden, med den eneste forskjellen at den er ustemt. Strengt tatt er dette en forenkling, ettersom [ç] er en frikativ og [j] en approksimant.

4.5 Tredje utgave (2003) av *Ny i Norge*

De lett bearbejdede uttaleøvelsene 8:1 og 8:2 fra forrige utgave (se Manne og Nilsen 2003b, 297–298)¹⁰, samt informasjonen om at *ç* uttales som *tj* i ordet *tjue* (se Manne og Nilsen 2003a, 242; igjen er dette det første ordet med denne lyden i hele tekstboken), finnes også i tredje utgave av *Ny i Norge* (2003). Det er imidlertid vanskelig å finne andre paralleller til den foregående utgaven. Fokus i uttaledelen har nemlig endret seg. Mens utgaven fra 1990 vektla lydene *kj* og *sj*, konsentrerer tredje utgave av *tekstboken* (Manne og Nilsen 2003a, 83) seg om uttalen av grafemene *sk* og *k* i ulike kombinasjoner. Selv om lydene *kj* og *sj* fortsatt er en del av uttaledelen, øver studentene nå også på uttalen av kombinasjonene *sk(a, o, u, å)*, *skr*, *k(a, o, u, ø, å)* og *k(l, r)*.

Kj-lyden introduseres gjennom kombinasjonene *ki*, *kj* og *ky*, men den ortografiske varianten *tj* nevnes ikke lenger. Dette skyldes at det er bokstaven *k* og dens ulike uttaler som står i sentrum.

Den mest markante endringen sammenlignet med tidligere utgaver finner vi imidlertid i *lærerveiledningen* (Manne og Nilsen 2003b). Manne og Nilsen (2003b, 64) anbefaler riktignok fortsatt at studentene aktivt øver på uttalen av ord som begynner med *sk* og *k*, og dermed også på *kj*-lyden og *sj*-lyden, men samtidig tilføyes det: «*Det er imidlertid ikke nødvendig å bruke mye tid på dette, ettersom denne forskjellen er i ferd med å forsvinne, og den er dessuten sjelden betydningsbærende. For dem som klarer forskjellen, kan den likevel være en støtte for ortografien.*»

Dette utgjør et betydelig skifte sammenlignet med utgavene fra 1977 og 1990. Samtidig er dette første gang læreboken nevner sammensmeltingen av lydene, og gir anbefalinger om hvordan denne endringen kan reflekteres i undervisningen.

Det er også verdt å merke seg at *tekstboken* fra 2003 var den første utgaven som kunne ta hensyn til innføringen av Det felles europeiske rammeverket for språk (CEFR). Leksjonene 1 til 10 tilsvarer nivå A1 (angitt som A-løp, modul 1 – A1), leksjonene 11 til 13 er overgangsnivået A1/A2, mens de øvrige leksjonene er på nivå A2 (mer presist: A-løp, modul 2 – A2). *Kj*-lyden forklares i leksjon 8, noe som innebærer at den i læreboken inngår på nivå A1.

¹⁰ I 2003-utgaven brukes i uttaleøvelse 8:1 formen *ei skive* i stedet for *en skive*, som ble brukt i 1990-utgaven (jf. Manne 1993, 252; Manne og Nilsen 2003b, 297). Videre ble uttaleøvelse 8:2 fra 1990-utgaven delt opp i to separate øvelser i 2003-utgaven: øvelse 8:2 fokuserer nå på *sj*-lyden, mens øvelse 8:3 er viet *kj*-lyden. Innholdet i selve øvelsen er imidlertid uendret (jf. Manne 1993, 253; Manne og Nilsen 2003b, 298).

4.6 Fjerde utgave (2013) av *Ny i Norge*

I fjerde utgave av *tekstboken* (Manne og Nilsen 2013a, 101) er uttaledelen identisk med utgaven fra 2003 (jf. Manne og Nilsen 2003a, 83). Uttalen fokuserer fortsatt på *sk* og *k* i ulike kombinasjoner (også her i leksjon 8, nivå A1). Sammenlignet med forrige utgave er imidlertid fjerde utgave tydelig annerledes, ved at avsnittet om sammensmeltingen av lydene – og anbefalingen om å bruke begrenset tid på å skille mellom *kj*- og *sj*-lyden – er fjernet fra *lærerveiledningen* (Manne og Nilsen 2013b). Tvert imot anbefaler Manne og Nilsen (2013b, 136) nå at læreren aktivt jobber med denne forskjellen. I denne forbindelsen inneholder lærerveiledningen også to ekstra uttaleøvelser: øvelse 8:1 (se Manne og Nilsen 2013b, 240), der studentene skal angi om de hører [ʃ] eller [ç] i oppgitte ord, og øvelse 8:2 (se Manne og Nilsen 2013b, 240), som er en diktatøvelse med de samme ordene som i øvelse 8:1.

4.7 Femte utgave (2023) av *Ny i Norge*

Tekstbok-utgaven fra 2023 representerer en tilbakevending til tilnærmingen i andre utgave. Uttaledelen fokuserer igjen på lydene *kj* og *sj*, og ikke lenger på den fonetiske realiseringen av grafemene *sk* og *k*. Sammenlignet med andre utgave er det imidlertid en vesentlig endring – uttalen av *kj*-lyden begrenses nå til kombinasjonene *ki*, *ky* og *kj*, mens kombinasjonen *tj* er fjernet fra oversikten (se Manne og Nilsen 2023, 122).

Med digrafen *tj* henger også sammen en annen viktig endring. For ordet *tjue* angis nå uttalen [ʃue] (Manne og Nilsen 2023, 33), mens utgavene fra 1990, 2003 og 2013 oppgir uttalen [çue] (jf. Manne 1990, 31; Manne og Nilsen 2003a, 242; Manne og Nilsen 2013a, 39).¹¹

I motsetning til utgaven fra 2003 (og i tråd med forrige utgave) inneholder lærerveiledningen (Nilsen 2023) ikke lenger anbefalingen om å bruke begrenset tid på å trene forskjellen mellom *kj*- og *sj*-lyden. Tvert imot foreslår *lærerveiledningen* (Nilsen 2023) flere øvelser som skal styrke studentenes bevissthet om forskjellen mellom disse lydene. Én av disse er en oppgave i leksjon 11, der studentene skal finne alle ordene som inneholder *kj*-lyden og *sj*-lyden. I tillegg tilbyr læreverkets nettside tre ekstra oppgaver for å øve på å skille mellom disse lydene.

En annen viktig endring er at *kj*-lyden først introduseres i leksjon 11 (se Manne og Nilsen 2023, 122). Denne leksjonen tilsvarer nivå A2. For første gang siden innføringen av Det

¹¹ Transkripsjonene [çue] og [ʃue] følger ikke det internasjonale fonetiske alfabetet (IPA). De er hentet direkte fra læreverket *Ny i Norge* og representerer et pedagogisk transkripsjonssystem basert på norsk stavemåte.

felles europeiske rammeverket (CEFR) plasseres dermed *kj*-lyden på nivå A2, mens den i utgavene fra 2003 og 2013 tilhørte nivå A1.

5. Diskusjon

Analysen av *Ny i Norge* viser at selv om *kj*-lyden er representert i samtlige utgaver, har tilnærmingen endret seg betydelig over tid. Denne utviklingen illustreres særlig godt av forskjellen mellom utgavene fra 1990 og 2023 på den ene siden, og utgavene fra 2003 og 2013 på den andre. Mens andre og femte utgave fokuserer spesielt på *kj*-lyden (i kontrast til *sj*-lyden), legger tredje og fjerde utgave hovedvekten på lydverdiene til grafemene *sk* og *k*.

Endringen i tilnærming mellom 1990- og 2003-utgavene kan skyldes den påstanden som først dukket opp i nettopp 2003-utgaven, og som kan anses å være et av de viktigste funnene i analysen. Forfatterne av læreboken anbefalte for første gang lærerne å ikke bruke for mye tid på å trene forskjellen mellom *kj* og *sj*, siden denne kontrasten gradvis holder på å forsvinne i norsk. Strukturen på uttaledelen, der *kj*-lyden ble plassert i en bredere fonetisk kontekst, kan være en refleksjon av nettopp dette synspunktet.

Samtidig er det viktig å understreke at denne anbefalingen kun forekommer i utgaven fra 2003 og at den er fjernet i senere utgaver. Et åpent spørsmål er dermed hva som har ført til omvurderingen av dette synspunktet. Som jeg har antydnet tidligere, er sammensmeltingen av *kj* og *sj* riktignok et kjent fenomen også utenfor akademiske miljøer (Brøseth et al. 2019, 49), men det er fortsatt for tidlig å si med sikkerhet at denne prosessen faktisk vil fullføres (Mæhlum og Røyneland 2023, 128). Van Dommelens studie (2019, 768) gir også grunn til forsiktighet når den konstaterer at «it seems safe to conclude that at present the position of the Norwegian /ç/ is not endangered». Beslutningen om å fjerne anbefalingen fra 2003 i senere utgaver fremstår derfor som velbegrunnet.

Det andre vesentlige funnet i analysen gjelder den fonetiske transkripsjonen av ordet *tjue*. Mens første til fjerde utgave gjengir uttalen av ordet som [çue], bryter femte utgave med denne praksisen ved å oppgi uttalen [fue]. Fra studentens perspektiv kan dette svekke forbindelsen mellom grafemet *tj* og *kj*-lyden, særlig siden denne sammenhengen ikke omtales noe annet sted i læreboken – heller ikke i uttaledelen som eksplisitt handler om *kj*-lyden og hvordan den kan skrives.

Utgaven fra 2023 er også interessant fordi den, som første utgave siden innføringen av Det felles europeiske rammeverket for språk (CEFR), plasserer *kj*-lyden på nivå A2. I utgavene fra 2003 og 2013 hørte den til nivå A1.

Til slutt er det verdt å se nærmere på hvor mye oppmerksomhet *kj*-lyden har fått i de ulike utgavene. Mens første utgave ga *kj*-lyden betydelig oppmerksomhet – med omtaler i tre ulike leksjoner – har senere utgaver begrenset omtalen til én enkelt leksjon, uavhengig av den generelle innretningen på uttaledelen. Det bør imidlertid understrekes at denne utviklingen også kan skyldes variasjoner i tilnærmingen til uttale samt strukturelle forskjeller mellom utgavene.

6. Konklusjon

Målet med denne artikkelen har vært å undersøke *kj*-lyden fra perspektivet til norsk som andre- og fremmedspråk. Jeg har sett nærmere på hvordan denne lyden presenteres i didaktiske materialer, nærmere bestemt i læreboken *Ny i Norge*, og i hvilken grad lærebokens behandling av lyden reflekterer dagens sammensmelting med *sj*-lyden.

Det er særlig to funn som skiller seg ut: (1) anbefalingen i 2003-utgaven om å nedtone kontrasten mellom *kj* og *sj* – og det faktum at denne anbefalingen senere ble fjernet, og (2) endringen i transkripsjonen av *tjue*, som kan føre til didaktiske utfordringer.

Det ville være interessant å inkludere flere lærebøker i norsk som andre- eller fremmedspråk i fremtidig forskning, og undersøke om behandlingen av *kj*-lyden gjennomgår lignende endringer også i andre didaktiske materialer. Det finnes definitivt rom for videre forskning på dette området.

LITTERATURLISTE / REFERENCES

Bergersen, Hans. 1957. *Rettskrivningsfeil hos barn: Noen resultater av undersøkinger ved Oslo folkeskole*. Oslo: Gyldendal.

Bjerke, André. 1966. *Dannet talesprog*. Oslo: Riksmålsforbundet.

Budal, Ingvil Brügger, Karine Stjernholm og Bernt Ø. Thorvaldsen. 2021. *Norsk språkhistorie for lærarar*. Bergen: Fagbokforlaget.

Bye, Patrik, Øystein Alexander Vangsnes og Trond Trosterud. 2003. *Språk og språkvitskap: Ei innføring i lingvistikk*. Oslo: Samlaget.

Elieson, Mette og Eva Høgberg. 2000. *Lydinnlæring for voksne innvandrere*. Oslo: Fag og kultur.

- Hognestad, Jan Kristian. 2019. "Fonologi og fonetikk." I *Språket som system: Norsk språkstruktur*, redigert av Heidi Brøseth, Kristin Melum Eide og Tor A. Åfarli, 41-67. Bergen: Fagbokforlaget.
- Holm, Dagny og Bjørg Gilleberg Løkken. 2006. *Zeppelin: [5. trinn] Språkbok*. Oslo: Aschehoug.
- Husby, Olaf. 2002. *Norsk som andrespråk: uttale*. Trondheim: Institutt for anvendt språkvitenskap, NTNU.
- Indrebø, Gustav. 2001. *Norsk målsoga*. 2. utgåva. Bergen: Norsk bokreidingslag.
- Kinn, Torodd og Lars Anders Kulbrandstad. 2023. *Språkmønster: innføring i det norske språkssystemet*. 5. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristoffersen, Gjert. 2000. *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristoffersen, Kristian Emil, Hanne Gram Simonsen og Andreas Sveen. 2005. *Språk: En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kulbrandstad, Lars Anders. 2005. *Språkets mønstre: Grammatiske begreper og metoder*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ladefoged, Peter og Ian Maddieson. 1996. *The Sounds of the World's Languages*. Phonological theory. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lie, Svein. 2005. *Kontrastiv grammatikk: med norsk i sentrum*. Oslo: Novus.
- Maddieson, Ian, Sébastien Flavien, Egidio Marsico og François Pellegrino. 2014. "LAPSyD: Lyon-Albuquerque Phonological Systems Databases, Version 1.0." Hentet 27. mars 2025. <https://lapsyd.huma-num.fr/lapsyd/>.
- Manne, Gerd. 1977. *Ny i Norge: Tekstbok*. Oslo: Tiden.
- Manne, Gerd. 1978. *Ny i Norge: Lærerveiledning*. Oslo: Tiden.
- Manne, Gerd. 1990. *Ny i Norge: Tekstbok*. Oslo: Fag og kultur.
- Manne, Gerd. 1993. *Ny i Norge: Lærerveiledning*. Oslo: Fag og kultur.
- Manne, Gerd og Gølin Kaurin Nilsen. 2003a. *Ny i Norge: Tekstbok*. Oslo: Fag og kultur.
- Manne, Gerd og Gølin Kaurin Nilsen. 2003b. *Ny i Norge: Lærerveiledning*. Oslo: Fag og kultur.
- Manne, Gerd og Gølin Kaurin Nilsen. 2013a. *Ny i Norge: Tekstbok*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Manne, Gerd og Gølin Kaurin Nilsen. 2013b. *Ny i Norge: Lærerveiledning*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Manne, Gerd og Gølin Kaurin Nilsen. 2023. *Ny i Norge: Tekstbok*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Mæhlum, Brit, Gunnstein Akselberg, Unn Røyneland og Helge Sandøy. 2003. *Språkmøte: innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen.

- Mæhlum, Brit og Unn Røyneland. 2023. *Det norske dialektlandskapet: innføring i studiet av dialekter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Nesse, Agnete. 2013. *Innføring i norsk språkhistorie*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Nilsen, Gølin Kaurin. 2023. “Ny i Norge: Lærerressurs.” Hentet 27. mars 2025. <https://nyinorge.fagbokforlaget.no/>.
- Opsahl, Toril og Unn Røyneland. 2009. “Osloungdom – født på solsiden eller i skyggen av standardtalemålet?” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27 (1): 95 – 120.
- Otnes, Hildegunn og Bente Aamotsbakken. 2006. *Tekst i tid og rom: Norsk språkhistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Papazian, Eric. 1994. “Om sje-lyden i norsk, og ombytinga av den med kje-lyden.” *Norskrist: tidsskrift for nordisk språk og litteratur*, nr. 83.
- Papazian, Eric og Botolv Helleland. 2005. *Norsk talemål: Lokal og sosial variasjon*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Simonsen, Hanne Gram og Inger Moen. 2004. “On the distinction between Norwegian /ʃ/ and /ç/ from a phonetic perspective.” *Clinical linguistics & phonetics* 18 (6–8): 605–620.
- Simonsen, Hanne Gram og Inger Moen. 2006. “Fonetisk perspektiv på sammenfallet av sj-lyden og kj-lyden i norsk.” *Språknytt* 34 (1): 11 – 13.
- Torp, Arne og Lars S. Vikør. 1993. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Oslo: Gyldendal.
- Undervisningsplan for Oslo folkeskole. 1940. Oslo: Aschehoug.
- van Dommelen, Wim A. 2019. “Is the voiceless palatal fricative disappearing from spoken Norwegian?” I *Proceedings of the 19th International Congress of Phonetic Sciences, Melbourne, Australia 2019*, redigert av Sasha Calhoun, Paola Escudero, Marija Tabain og Paul Warren, 765-769. Canberra: Australasian Speech Science and Technology Association.
- Vinje, Finn-Erik. 2005. *Norsk grammatikk: Det språklige byggverket*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

✉ **Tomáš Bratina, Ph.D.**

ORCID iD: 0000-0002-2186-6431

Department of German, Scandinavian and Dutch Studies

Faculty of Arts

Masaryk University

1, Arna Nováka Str.

602 00 Brno, CZECHIA

E-mail: bratina@mail.muni.cz